

Tadej Vidmar*

Koncept in cilji vzgoje v Splošnem šolskem redu¹

Concept and Objectives of Education in the General School Ordinance

Izvleček

Proces poseganja države na področje izobraževanja se je v Avstriji začel v začetku 18. stoletja z zahtevami po spreminjanju predmetnika in vsebin jezuitskih kolegijev in dosegel enega izmed vrhuncev s prvim osnovnošolskim zakonom leta 1774. Vzpostavljen je bil državni/javni sistem šolanja, izobraževanja. Prispevek bo obravnaval vzgojne cilje v najširšem smislu, ki jih predvideva Splošni šolski red, ter jih predstavil v luči tedanjih, pretežno razsvetljenskih pedagoških konceptov.

Abstract

In Austria, the process of state intervention in the field of education began in the early 18th century with demands for changes in the curriculum of Jesuit colleges. The process reached one of its culminations in 1774 in the General School Ordinance (*Allgemeine Schulordnung*), the first elementary school legislation. A state or public system of schooling was established. In the paper, we discuss the educational objectives in the broadest sense envisaged by the General School Ordinance and present them in the light of the predominantly Enlightenment pedagogical concepts of the time.

Ključne besede: vzgojni cilji, koncepti vzgoje, 18. stoletje, Felbiger, filantropizem, merkantilizem, razsvetljenstvo

Keywords: educational aims, concepts of education, 18th century, Felbiger, philanthropism, mercantilism, Enlightenment.

* Prof. dr. Tadej Vidmar, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani,
e-pošta: tadej.vidmar@ff.uni-lj.si

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P5-0174 Pedagoško-andragoške raziskave – Učenje in izobraževanje za kakovostno življenje v skupnosti, ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Uvodne postavke

Pri reformi izobraževalnih ustanov v Avstriji in vzpostavljanju avstrijskega sistema izobraževanja v sredini in drugi polovici 18. stoletja sta se srečali dve izhodišči:

- teoretske postavke razsvetljenskih konceptov (ključne besede: razum, znanje, pomen vzgoje, obča korist)² in
- teoretske postavke merkantilizma (ključne besede: gospodarstvo, ekonomski razvoj, absolutizem,³ korist države, praktično poklicno znanje⁴).⁵

Merkantilistično razmišljanje, ki je bilo tudi – lahko rečemo – eden od pomembnejših razlogov za vzpostavitev državnega sistema šolanja na primarni stopnji, je še posebej prevladovalo na področju primarnega in sekundarnega izobraževanja. Za merkantilizem na pedagoškem področju sta značilna predvsem realistična usmerjenost in dajanje prednosti poklicnemu izobraževanju.⁶ Pri (re)organizaciji sistema avstrijskega elementarnega šolstva so merkantilistični motivi evidentni in jasno predstavljeni. Felbiger pravi, da običajen/preprost človek izkazuje svojo dejavnost ali delavnost na dva načina, in sicer, da si zasluži kruh ter v voljnem opravljanju dela, ki mu je neposredno naloženo za dobro države. »Delo zmeraj prinaša koristi državi, leni in nemarni brezdelneži pa so vedno breme za državo, so ji kar se da škodljivi in preprečujejo blagostanje.«⁷ Delavnost ključno pripomore k povečevanju proizvodnje države, za državljane pa posledično pomeni to udobje in izobilje.⁸

2 Prim. Jürgen Oelkers, *Aufklärung, Historisches Wörterbuch der Pädagogik*, (ur. Dietrich Benner, Jürgen Oelkers), Weinheim & Basel: Beltz Verlag, 2010; Herwig Blankertz, *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Wetzlar: Büchse der Pandora, 1982, str. 21–30.

3 Merkantilistični teoretiki absolutizma niso videli utemeljenega v samovoljnem gospodovanju, ampak v družbeni koristi (Blankertz, *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, str. 42).

4 Skupna točka večine (neuresničenih) načrtov merkantilistov za prenovo šolstva je koncept posebnega poklicno-realističnega izobraževanja za mladino meščanskega stanu. Pri vseh, ne glede na način izvedbe, »pa je šlo za to, da se mladina vključi že v zgodnji mladosti, da se takoj usposobi v skladu z zahtevami svojega prihodnjega poklica, in da se prepreči, da bi bila obremenjena z »neuporabnim« znanjem, merjenim s kriteriji vsakokratnih poklicnih potreb« (ibid., str. 43; prim. tudi Theodor Ballauff, Klaus Schaller, *Pädagogik: Eine Geschichte der Bildung und Erziehung. Band 2: Vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, Freiburg in München: Karl Alber Verlag, 1970, str. 273–282).

5 Prim. Blankertz, *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, str. 42–45.

6 Ibid., str. 31–46; Gustav Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*, Wien: A. Pichlers Witwe in Sohn, 1905, str. 134.

7 Johann Ignaz von Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*, Wien: Deutsche Schulanstalt, 1780, str. 124.

8 Ibid.

Vzpostavljena je tudi povezava med delavnostjo oziroma marljivostjo in domoljubjem. Običajni/preprosti ljudje se tako pri svojem delu pokažejo kot domoljubi, če ne vztrajajo zgolj pri starem, tradicionalnem, ampak si, kolikor je to možno, poskušajo pridobiti, kar je dobro v drugih deželah in uporabiti v korist domovine. Gre za to, da koristne dosežke drugih od drugod »podomačijo« ali posnemajo, kar je dobrega pri sosedih, ali z boljšo kakovostjo domačih proizvodov pokažejo, da ni nujno, da se kupijo v tujini, s čimer se ohrani v domovini denar, ki bi drugače šel v tujino.⁹

S konceptualnega vidika med Felbigerjem in obema avstrijskima vladarjema (Marijo Terezijo in Jožefom II.) pri razumevanju ciljev vzgoje in ciljev izobraževanja ni bilo posebnega razkoraka. V principu bi lahko rekli, da je bil najvišji vzgojni cilj dober vernik (pobožen posameznik) in dober državljani. Cerkev (katoliška v razsvetljenstvu, protestantska že prej v 16. stoletju, v času reformacije) je razumljena kot del države, v splošnem tudi ni velikega odstopanja med cilji države in Cerkve, s tem da je država po novem razumljena kot nadredni pojem, katerega nujen sestavni, pa vendarle podrejen del je Cerkev. Njena naloga je ukvarjanje z večnostjo, zveličanjem, z verskim in/oziroma moralnim vidikom oblikovanja posameznika. Ker je Cerkev v razsvetljenem absolutizmu pravzaprav razumljena kot državna ustanova, je pobožen posameznik hkrati tudi dober državljani oziroma, kot so takrat rekli, dober podložnik.¹⁰ Zato tudi ne preseneča, da so bili duhovniki poleg verouka pooblašteni tudi za poučevanje moralne vzgoje (*Sittenlehre*) in vedenja (*Wohlanständigkeit*). Vsem so se zdeli tudi najbolj kvalificirani za to opravilo.

Potek (re)organizacije primarnega šolanja v Avstriji

Lahko rečemo, da se je v formalnem smislu reforma primarne stopnje izobraževanja v Avstriji sistemsko in organizacijsko intenzivirala leta 1770. V začetku oktobra tega leta je bila v dvornem dekretu objavljena odločitev, da »šolski sistem [...] je in vedno ostaja politicum, zato nikogar, ki je hkrati cerkovnik in učitelj, ne more sprejeti in odpustiti samo duhovščina; po drugi strani pa, če sta služba cerkovnika in učitelja ločeni, je prva odvisna zgolj od duhovščine, tako kot je druga

⁹ Ibid.

¹⁰ Prim. tudi Willy Moog, *Geschichte der Pädagogik* Rattigen bei Düsseldorf; Hannover: A. Henn Verlag; A. W. Zickfeldt Verlag, 1967, str. 33; Adolf Ficker, *Geschichte, Organisation und Statistik des österreichischen Unterrichtswesens*, Wien: Beck, 1873; Joseph Alexander von Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Prag: Friedrich Tempsky, 1860; Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. Od naselitve do 1805*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988; Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*.

odvisna od posvetne oblasti.«¹¹ S tem je bilo nedvoumno izraženo, da je »država« prvič pripravljena neposredno prevzeti tudi vodenje vzgoje in izobraževanja na primarni stopnji.

Proti koncu tega meseca (22. oktobra 1770) je bila ustanovljena (državna) komisija, ki naj bi imela najvišji nadzor nad »celotnim navadnim nemškim šolstvom«¹² z nalogo postopnega uvajanja »dobrega reda in izboljšanja šol«,¹³ njeni člani pa naj bi bili tako iz vrst laikov kot duhovščine.¹⁴ Opremljen je bil tudi najsplošnejši cilj reforme in izboljšanja šol: »Da se bo vsakdo kot državljani imel priložnost že v zgodnji mladosti naučiti načel krščanstva in dolžnosti svojega prihodnjega poklica.«¹⁵ S tem dvornim dekretom je bila ustanovljena tudi normalna šola na Dunaju (začela je delovati januarja 1771), v kateri so se šolali tako učenci kot bodoči učitelji. Zraven drugih predmetov je bilo predvideno, da se bodo v tej šoli poučevali tudi zgodovina vere, zgodovina domovine (*Vaterlandsgeschichte*), pravila moralnosti (*sittliche Klugheit*), pravila spodobnosti (*Wohlanständigkeit*) ter tudi verouk.¹⁶ Dunajska normalka je v praksi služila kot modelna ustanova za vse normalne šole v Avstriji, na njej so se izobraževali tudi učitelji normalk.

Pri snovanju reforme elementarnega šolanja v Avstriji je prihajalo do precej različnih pogledov in mnenj v zvezi z njeno vsebinsko in organizacijsko zasnovo ter njeno izpeljavo.¹⁷ Raznolikost je kazala že sestava Študijske dvorne komisije (sicer ustanovljene leta 1760 v okviru prenavljanja sekundarne stopnje izobraževanja), katere naloga je bila priprava izhodišč (njen predsednik je bil dunajski nadškof kardinal Christoph Bartholomäus Anton Migazzi, njegov namestnik pa osebni zdravnik cesarice Marije Terezije, prefekt dvorne knjižnice ter vodja dvorne cenzurne komisije Gerard van Swieten).¹⁸ Marija Terezija je na začetku leta

11 Hofdekret No. 1244, *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Sechster Band : Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1770 bis 1774* (ur. Joseph Kropatschek), Wien: Johann Georg Mößle, 1786, str. 293–294.

12 Hofdekret No 1247, v *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Sechster Band : Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1770 bis 1774*, (ur. Joseph Kropatschek), Wien: Johann Georg Mößle, 1786, str. 299.

13 Ibid., str. 300.

14 Ibid., str. 299–300.

15 Ibid., str. 300.

16 Ibid.

17 Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*.

18 Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*.

1774 (bolj ali manj na skrivaj, saj so bili s tem z avstrijske strani seznanjeni le cesarica, državni kancler Wenzel Anton von Kaunitz in takratni avstrijski veleposlanik v Berlinu Gottfried van Swieten, sin Gerarda van Swietna) prosila pruskega kralja Friderika II., da ji je kot svetovalca za organizacijo oz. prenovu elementarnega šolstva dovolil angažirati tedaj že zelo uveljavljenega šolnika in reformatorja šolstva Johanna Ignaza von Felbigerja, opata v Saganu¹⁹ (Žagań) v Šleziji (današnja Poljska).²⁰ Friderik II. je prošnji ugodil. Po prihodu na Dunaj je Felbiger v nekaj mesecih pripravil osnutek besedila, ki je nato prestal še pregled ustreznih državnih uradov in je, po potem ko ga je cesarica podpisala, 6. decembra 1774 postal zakon, veljaven v vseh avstrijskih dednih deželah, z naslovom: *Splošni šolski red za nemške normalne, glavne in trivialne šole v vseh cesarskih kraljevih dednih deželah* (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*).²¹ Septembra 1781 je bil nadzor nad celotnim šolstvom prenesen na Študijsko dvorno komisijo.²²

Johann Ignaz von Felbiger

Rodil se je 6. januarja 1724 v kraju Głogów (nem. Glogau) v Šleziji na današnjem Poljskem, umrl pa 17. maja 1788 v Bratislavi. Felbiger se je šolal na jezuitski gimnaziji v Głogówu, nato pa študiral teologijo v Wrocławu (nem. Breslau). Zatem je v Saganu stopil v red avguštincev in bil leta 1748 posvečen v duhovnika. Leta 1758 je postal opat avguštinskega samostana v Saganu. Ukvarjal se je z izboljšanjem šolstva v Šleziji, ki je leta 1742, po prvi šlezijijski vojni med Avstrijo in Prusijo, pripadla Prusiji. Na pobudo pruskega kralja Friderika II. je Felbiger leta 1765 za katoliške šole v Šleziji pripravil *Šolsko uredbo* (*Königlich-Preußisches General-Land-Schul-Reglement für die Römisch-Katholischen in Städten und Dörfern des Souverainen Herzogthums Schlesien und der Grafschaft Glatz*), ki je bila prilagojena verzija leta 1763 izdane pruske šolske uredbe (*General-Land-Schul-Reglement*).²³

19 V besedilu se uporablja nemško poimenovanje, saj je v slovenskem prostoru v strokovni terminologiji bolj uveljavljena nemška oblika (saganski opat, saganska metoda ...).

20 Prim. Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, str. 309–310.

21 Ibid., str. 318; Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*, str. 126.

22 Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*, str. 130.

23 Prim. Ballauff, Schaller, *Pädagogik: Eine Geschichte der Bildung und Erziehung. Band 2: Vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, str. 385; Johann Panholzer, *Geschichtliche Einleitung über das deutsche Volksschulwesen vor Felbiger und über das Leben und Wirken Felbigers, Johann Ignaz von Felbigers Methodenbuch. Mit einer geschichtlichen Einleitung* (ur. Johann Panholzer), Freiburg/Breisgau: Herder, 1892, str. 3–4.

Na Felbigerja je močan vtis naredila realna gimnazija v Berlinu, ki jo je leta 1747 ustanovil pietist Johann Julius Hecker.²⁴ Felbiger se je tam leta 1762 eno leto anonimno izobraževal, pri čemer se je seznanil tudi z didaktičnimi metodami Johanna Friedricha Hähna, ki je poučeval na gimnaziji. Tabetariziranje in črkovno metodo je Felbiger nato delno prevzel in ju uporabil za svojo didaktično prenovu šolstva (predstavljeno v *Metodni knjigi*).²⁵

Po nekaj letih delovanja na Dunaju se je Felbiger leta 1778 odpovedal funkciji opata v Saganu, Marija Terezija pa mu je v zahvalo dala prostijo v Bratislavi na Slovaškem in letno plačo.²⁶ Cesar Jožef II. mu ni bil tako naklonjen kot Marija Terezija in ga je leta 1782 ob reorganizaciji odstavil s položaja višjega direktorja normalnega šolstva. Poslal ga je v Bratislavo, da bi poskrbel za šolstvo na Ogrskem.²⁷

Izhodišča za cilje vzgoje na primarni stopnji šolanja

Razumevanje družbe in države

V drugem delu *Berila* Felbiger predstavi svoje razumevanje družbe in družbenih odnosov, iz katerih so izpeljani tudi cilji vzgoje v novi organizaciji in ureditvi elementarnega šolanja v Avstriji. Felbiger ni bil niti filozof niti teoretik družbe, je pa povzel prevladujoče razumevanje tedanje dobe in družbene odnose, kot si jih je predstavljal sam, ti pa se niso razlikovali od tega, kako si je državo, družbo in odnose v njej predstavljala razsvetljeno-absolutistična oblast v Avstriji.

Po tedanjem razumevanju obstajajo različne vrste družb: a) zakonska zveza (mož in žena), b) družina (starši in otroci), c) kjer je prisotno gospodstvo razmerje (gospodarji in podložniki oziroma podrejeni) ter č) država (skupaj živi veliko družin, ki jih povezujejo isti zakoni, imenujejo pa se tudi ljudstva, narodi).

24 Hecker je študiral teologijo na univerzi v Halleju, bil učitelj v tamkajšnjem pedagogiju Augusta Hermanna Franckea, nato duhovnik in šolnik v Berlinu. Heckerjeva »ekonomsko-matematična realna šola« je imela vmesni položaj med (sekundarnimi) latinskimi šolami in elementarnimi (verskimi) šolami. Preden je ustanovil posebno (sekundarno) realno šolo, je Hecker v svojo nemško (elementarno) šolo postopoma uvajal pouk francoščine, trgovsko poslovanje, pouk geometrije in pouk naravoslovja. Njegova realna šola je bila po eni strani neposredno nadaljevanje (elementarne) nemške šole, po drugi strani pa so se vanjo lahko vpisali tudi tisti, ki so prej obiskovali katero drugo šolo ali bili deležni domačega pouka (prim. Blankertz, *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, str. 63–64; Moog, *Geschichte der Pädagogik*, str. 37–38; Panholzer, *Geschichtliche Einleitung über das deutsche Volksschulwesen vor Felbiger und über das Leben und Wirken Felbigers*, str. 17).

25 Prim. Ballauff, Schaller, *Pädagogik: Eine Geschichte der Bildung und Erziehung. Band 2: Vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, str. 396; Panholzer, *Geschichtliche Einleitung über das deutsche Volksschulwesen vor Felbiger und über das Leben und Wirken Felbigers*, str. 17.

26 Panholzer, *Geschichtliche Einleitung über das deutsche Volksschulwesen vor Felbiger und über das Leben und Wirken Felbigers*, str. 74–75.

27 Moog, *Geschichte der Pädagogik*, str. 139; Panholzer, *Geschichtliche Einleitung über das deutsche Volksschulwesen vor Felbiger und über das Leben und Wirken Felbigers*, str. 84–85.

Vsaka od teh družb ima svoje dolžnosti, pravice in naloge, ki so podrobneje predstavljene, povezane pa so tudi z vzgojo in vrednotami.²⁸

Oblasti in gospodarji morajo svoje podložnike in služabnike odvracati od zla, navajati pa k vsemu dobremu, posebej še k bogoslužju. Z njimi morajo ravnati blago ter jim pravočasno in brez odtegovanja dati običajno ali obljubljeno plačilo ter hrano.²⁹ Na drugi strani pa so podložniki in služabniki dolžni ljubiti in spoštovati svoje gospodarje ter se jim pokoravati v dolžnih stvareh, in to ne zgolj navidezno in na zunaj, ampak neposredno iz srca. Dolžna ali obljubljena opravila morajo opravljati voljno in zvesto, na najboljši možen način, tako da so svoji gospodi lahko resnično koristni. To so dolžni tako slabim kot dobrim gospodarjem, kar najbolj morajo skrbeti za njihove koristi in preprečevati škodo, prav tako pa morajo biti zadovoljni s postavljenim plačilom in pod nobeno pretvezo, v smislu, da si več zaslužijo, si ne smejo ničesar na skrivaj prilastiti.³⁰

Vsakdo pripada kakšnemu stanu, bodisi da si ga je izbral sam bodisi da je bil vanj na kakršen koli način uvrščen. Z njim mora biti zadovoljen ter si v njem prizadevati, da je sebi in drugim koristen, kolikor je le mogoče.³¹ Vsak stan, vsaka obrt ter vsaka umetnost in znanost na določen način koristijo človeški družbi, zaradi česar si zasluži spoštovanje tudi vsak stan in vsak posameznik znotraj stanu. Nepravično bi bilo nekaj koristnega imeti za manjvredno, saj je vse, kar ustvarja resnično korist za državo, družbo, pomembno in častivredno. Na nobeno obrt, nobeno umetnost, ki si častno služi svoj kruh, se ne sme gledati z zaničevanjem. Vsi ne morejo početi istega, prav tako pa se stanovi ali obrti ne zaničujejo med seboj, saj vsi koristijo družbi oziroma državi.³²

Domovina in domoljubje

Ena od novosti pri razumevanju družbe in države, ki se je zrcalila tudi v vzgojnih ciljih šolske reforme, sta pojma »domovina« in »domoljubje«, torej neposredna povezava z državo, ne več z religijo. Domovina³³ je opredeljena kot večja družba, katere član je posameznik; je tista država, ki se ji človek podreja bodisi zaradi svojega rojstva ali ker se je tam naselil in ima tam svoj dom.³⁴ Domovina je, pravi Felbiger, pravzaprav tista država oziroma velika družba, ki pogosto obsega več dežel, katerim na določen način vlada ista oblast, kjer se na enak način, kot se »z očetovsko skrbjo spodbuja in ohranja dobrobit otrok neke družine,« z zakoni

28 Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*, str. 54–73.

29 Ibid., str. 61.

30 Ibid., str. 62–63.

31 Ibid., str. 91.

32 Ibid., str. 91–92.

33 Dobesedno »očetnjava« (*das Vaterland*).

34 Ibid., str. 109.

spodbuja blaginja vseh prebivalcev ali njenih članov.³⁵ Člani ali prebivalci države imajo tudi iste pravice do ugodnosti, ki jih prinašajo zakoni in oblika vladavine.³⁶

Zanimivo je, da Felbiger nekoliko resignirano ugotavlja, da so v monarhijah državljani na splošno večinoma ravnodušni do splošnega dobrega in jih zanima predvsem tisto, kar jim prinaša neposredne koristi. Prav tako so po njegovem indiferentni do vsega, v čemer ne vidijo prednosti, so nezadovoljni in godrnjajo ob uredbah, ki niso v skladu z njihovimi navadami in predsodki, prav tako pa občudujejo in ljubijo tuje ob hkratnem zaničevanju domačega.³⁷

S krepitvijo domovine je povezan tudi pojem domoljubja, ljubezni do domovine. Po Felbigerjevem mnenju gre pri tem za nekakšno krepost, pravzaprav za krščansko krepost, in sicer zato, ker krščanska vera zapoveduje pokoravanje oblastem in spoštovanje do njih. Krščanska vera namreč zahteva od podložnikov isto, kot zahteva domoljubje od patriotov/domoljubov, namreč da se podredijo oblasti gospodujočih.³⁸ Če človek ni zadovoljen z obstoječo obliko vladanja, je to nasprotovanje dolžni podrejenosti oblasti. Vera namreč, tako Felbiger, izrecno poučuje: »**Vsa oblast, posledično tudi način, na katerega se ta oblast gospodujočih izvaja, izhaja od Boga; kdor nasprotuje oblasti, nasprotuje zapovedim Boga.**«³⁹

Cilj oziroma namen vseh oblik vladavine je skupna sreča (*Glückseligkeit*), ta pa se ne more ohraniti, če oblika vladavine v državi ni določena ali se ne upošteva na ustrezen način. V tem pogledu so dolžnosti patriota oziroma domoljuba naslednje: a) da niti ne govori proti vladajočim niti ne deluje škodljivo proti njej, b) da se podreja oblasti, c) da zaupa v globlje poznavanje in poštenost vladajočih in č) da izkazuje ljubezen in hvaležnost do vladarja.⁴⁰ V tem kontekstu je vladar razumljen kot ljubeč oče velike družine, države, ki posluša prošnje svojih podložnikov/državljanov in ne zamudi priložnosti, da so mu te predstavljene v pisni ali ustni obliki, ki če je le mogoče, nikogar ne pušča brez pomoči, ampak se sam odreče miru, zadovoljstvu in udobnosti, da bi mir in udobnost omogočil svojim podložnikom.⁴¹

Splošni šolski red

Splošni šolski red predstavlja formalnopравни okvir za prenovu primarne stopnje izobraževanja v kontekstu celovite prenove izobraževalnega sistema v Avstriji. Daje organizacijski, tehnični in vsebinski okvir za ureditev elementarnega šolanja. Podrobno ureja posamezne vidike in dimenzije šolanja otrok in mladine, podobno kot so to urejale protestantske šolske uredbe v 16. stoletju, v katerih so

³⁵ Ibid., str. 110.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid., str. 118.

³⁹ Ibid., str. 119. Besede je poudaril Felbiger.

⁴⁰ Ibid., str. 119–122.

⁴¹ Ibid., str. 122.

vladarji prav tako želeli urediti šolstvo v svojih državah.⁴² Pomembna razlika je v tem, da je bila v 16. stoletju pozornost namenjena latinskim šolam, tj. sekundarni stopnji izobraževanja, zanemarjena pa je bila primarna stopnja,⁴³ v 18. stoletju pa je v *Splošnem šolskem redu* v ospredju osnovnošolsko izobraževanje.

Kot že rečeno, je prenova oziroma vzpostavitev sistema elementarnega šolstva nasploh bila del prenove (vzgojno-)izobraževalnih ustanov v celotni vertikali (univerze, sekundarne stopnje izobraževanja ter primarne stopnje izobraževanja).⁴⁴ Na terciarni stopnji je dejansko šlo za prenovo že obstoječega, saj so ustrezne ustanove – univerze – že obstajale in delovale. Enako je bilo na sekundarni stopnji, kjer je ob sicer že obstoječih latinskih šolah, jezuitskih kolegijih/gimnazijah šlo po eni strani za vsebinsko prenovo in posodobitev, po drugi strani pa tudi za organizacijsko in tehnično spremembo. Po razpustitvi jezuitskega reda leta 1773 je namreč država neposredno in v celoti v svoje upravljanje prevzela sekundarno stopnjo izobraževanja (ne več zgolj nadzora in posameznih komponent).

Primarno stopnjo pa je bilo treba organizirati na novo ter jo vključiti v okvir izobraževanja v državi. Dotelej namreč v Avstriji ni bilo niti enotno organiziranega, kaj šele s strani države vodenega šolanja na primarni stopnji. Vse je bilo treba bodisi vzpostaviti na novo bodisi obstoječe po posameznih avstrijskih deželah (kjer in kolikor je elementarno šolanje bilo organizirano) organizacijsko in vsebinsko poenotiti.⁴⁵ Za poenotenje sta bili ključni dve komponenti:

- nadzor nad šolami, ki je bil hkrati organizacijski, finančni, administrativni in vsebinski;⁴⁶
- enoten način oziroma metoda poučevanja (»nova« metoda, »saganska« metoda), v skladu s katero so bili dolžni poučevati in jo uporabljati vsi učitelji – tako laiki kot duhovščina – v vseh vrstah osnovnih šol. Te metode so se morali naučiti v okviru posebej za to namenjenega izobraževanja na pedagoških tečajih na normalnih in glavnih šolah ter z izpitom dokazati njeno poznavanje.⁴⁷

Naslednji bistven vidik prenove elementarnega šolanja oziroma vzpostavitve sistema je bil vsebinski. Z njim so povezani nameni in cilji vzgoje in izobraževanja v novih šolah. Nov ključen poudarek je, da moralne cilje, ki jih Cerkev izpeljuje iz *Svetega pisma*, zdaj postavlja in tolmači država. Cerkev je v službi države, tudi duhovščina, če hoče poučevati, mora izpolnjevati določene izobrazbene pogoje,

42 Tadej Vidmar, *Nastajanje novoveške stopenjske šolske strukture* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2005, str. 67–90.

43 Ibid., str. 67.

44 Moog, *Geschichte der Pädagogik*, str. 137.

45 Prim. Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*; Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*.

46 Prim. *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern* Wien: 1774, str. 28–30.

47 Prim. tudi *ibid.*, str. 17 in 31–33.

ki jih postavlja država.⁴⁸ Od tod tudi precej negodovanja posameznikov znotraj Cerkve ob uvajanju *Splošnega šolskega reda* in prenovi nasploh.⁴⁹

Splošni šolski red sicer predstavlja okvir reforme in nove organizacije elementarnega šolanja, ki pa ju je mogoče v polnosti, z didaktičnega in vsebinskega vidika razumeti šele ob pritegnitvi besedil, ki jih tudi sam opredeljuje kot bistvena za izvedbo šolanja. Večino teh besedil je napisal sam Felbiger, podobno kot je že Jan Amos Komenský v okviru *Pampaedije* opredelil metodo in organizacijo šolanja ter napisal učbenike – vse z namenom izboljšanja pouka in doseganja zastavljenih vzgojnih in izobraževalnih ciljev.⁵⁰

V samem *Šolskem redu* je predpisanih osem knjig oz. besedil: *Metodna knjiga za učitelje*, *Navodilo za zasebne učitelje ali hišne inštruktorje*, *Abecednik s tablico za učenje črk*, *Berilo*, *Berilo, predstavljeno tabelarično*, *Katekizem z razlago*, *Evangeliji in berila* ter *Učbenik za učence*, v katerem so obseženi vsi predmeti.⁵¹ V praksi so bili merodajni in uporabljani predvsem: *Splošni šolski red za nemške normalne, glavne in trivialne šole v vseh c. k. dednih deželah* (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*);⁵² *Metodna knjiga za učitelje nemških šol v c. k. dednih deželah* (*Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern*);⁵³ *Jedro Metodne knjige, posebej za podeželske učitelje v cesarsko-krajevih državah* (*Kern des Methodenbuchs, besonders für die Landschulmeister in den kaiserlich-königlichen Staaten*; *Sern ali Vonusetek teh Methodneh buqui posebnu sa dushelske uzhenike u zesarskeh kraileveh dushellah*);⁵⁴ *Berilo za učence nemških šol v c. k. državah*. Prvi del: *predmeti, ki se tičejo vere* (*Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den k. k. Staaten. Erster Theil. Gegenstände wel-*

48 Prim. Paul Barth, *Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung* Leipzig: O. R. Reisland, 1920, str. 445–474.

49 Prim. Ficker, *Geschichte, Organisation und Statistik des österreichischen Unterrichtswesens*, str. 95–96.

50 Prim. Tadej Vidmar, Ideja permanentnega izobraževanja pri J. A. Komenskem v delu *Pampaedia* (Vsesplošno poučevanje), *Andragoška spoznanja*, 1, št. 1–2, 1996.

51 *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*, str. 59–60; prim. tudi Strakosch-Graßmann, *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*, str. 127.

52 *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*; *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern nem-slo*, prevod. Janez Nepomuk Edling, Ljubljana: 1774.

53 Johann Ignaz von Felbiger, *Methodenbuch Für Lehrer Der Deutschen Schulen in Den Kaiserlich-Königlichen Erbländern*, v *Johann Ignaz von Felbigers Methodenbuch. Mit einer geschichtlichen Einleitung* (ur. Johann Panholzer), Freiburg/Breisgau: Herder, 1892.

54 Felbiger, *Kern des Methodenbuches, besonders für die Landschulmeister in den kaiserlich-königlichen Staaten* Wien: Deutsche Schulanstalt, 1777; Felbiger, *Sern ali Vonusetek teh Methodneh buqui posebnu sa dushelske uzhenike u zesarskeh kraileveh dushellah*, prevod. Janez Nepomuk Edling, Wien: Kurzböck, 1777.

che die Religion betreffen);⁵⁵ Berilo za učence nemških šol v mestih in večjih trgih c. k. držav. Drugi del, sestojec iz uvajanja v pravičnost (*Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*);⁵⁶ Vaje v branju v različnih vrstah pisav za učence podeželskih šol v cesarsko-kraljevih državah (*Le-seübungen in verschiedenen Schriftarten für die Schüler der Landschulen in den kaiserlich-königlichen Staaten*; Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v zessarskih krajlevih deshelah);⁵⁷ Abecednik za uporabo v šolah v cesarsko-kraljevih državah (*ABC oder Namenbüchlein, zum Gebrauche der Schulen in den kaiserlich-königlichen Staaten*).⁵⁸

Že uvod v *Splošni šolski red* kaže in izpričuje tako v vsebinskem smislu kot v uporabljenem besednjaku razsvetljenska izhodišča in namene oziroma cilje:⁵⁹ »Spoznali [smo], da vzgoja⁶⁰ mladine obeh spolov kot najpomembnejši temelj resnične sreče narodov vsekakor terja natančnejšo presojo. [...] Od dobre vzgoje in vodenja v prvih letih [je] odvisen celoten prihodnji način življenja vseh ljudi, oblikovanje⁶¹ duševnih zmožnosti in način mišljenja celotnih ljudstev, ki ga ni nikdar mogoče doseči, če z dobro zastavljenimi vzgojnimi in učnimi ustanovami ne razsvetlimo teme nevednosti⁶² in vsakomur ne zagotovimo pouka, primernega njegovemu stanu.«⁶³

Opredelitev šole

V duhu časa in v kontekstu šolskega reda je tudi Felbigerjevo videnje in razumevanje šole, katere bistvo in poslanstvo opredeli z naslednjimi besedami:

55 Johann Ignaz von Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den k. k. Staaten. Erster Theil. Gegenstände, welche die Religion betreffen*, Wien: Deutsche Schulanstalt, 1774.

56 Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*.

57 Blaž Kumerdej, *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v zessarskih krajlevih deshelah*, Ljubljana: Janez Friderik Eger, 1796.

58 Johann Ignaz von Felbiger, *ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der Schulen in den kaiserlich-königlichen Staaten*, Laybach: Eger, 1778.

59 V navedenem besedilu uvoda v *Splošni šolski red* so s poševno pisavo označene tipične besedne zveze razsvetljenstva.

60 V Edlingovem prevodu: »srejenje« (vzrejanje – T. V.) (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern nem-slo*, str. 4).

61 V originalu piše »Bildung des Genies« (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*, str. 4), Edling to prevaja kot »furmanje« (tih vumov) (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern nem-slo*, str. 4). Izraz *Bildung* je uporabljen v pomenu, kot ga je razumelo in uporabljalo razsvetljenstvo, v polni meri pa razvil neohumanizem.

62 V originalu »die Finsterniß der Unwissenheit aufgekläret« (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*, str. 4). Ta besedna zveza je tipična za razsvetljenske pisce.

63 Ibid.

»Šola je kraj, kjer se otroci učijo tiste stvari, s katerimi lahko postanejo srečni ljudje. Stvari, ki nas ne naredijo srečnih zgolj v tem življenju, ampak, s katerimi bomo srečni tudi v prihodnji večnosti.«⁶⁴ V »dobro urejeni šoli« ne gre za to, da se mladina zgolj nečesa nauči na pamet, ampak da se tudi nauči razumeti, kaj je prav in kaj osrečuje ter da zmeraj ravna v skladu s tem spoznanjem. V šoli človek »obdeluje« (*bearbeitet*) vse »moči duše«: spomin, razum in voljo. V dobrih šolah se mladina navaja k pozornosti, da se nauči temeljito razmišljati in pravilno pre-sojati.⁶⁵

Opredelitev in cilji vzgoje

Sam *Šolski red* ne opredeljuje natančno ciljev vzgoje v osnovni šoli, ti so konkretno navedeni v *Metodni knjigi* in v obeh delih *Berila*, prav tako kot njihovo doseganje in uresničevanje.

Pojem, predmet vzgoje in njen namen so predstavljeni v *Metodni knjigi*: »Pri vzgoji ne gre zgolj za to, da se mladino poučuje v znanostih in umetnostih ali v takih stvareh, ki so nujne in koristne za vsakdanje življenje, ampak obstaja tudi razlog, da se zahteva, da se mladino nauči načela, ki služijo kot smernice za ravnanja v teku celega življenja. Žal je vse prepogosto videti, da osebe, ki veliko vedo in razumejo, da najbolj spretni ljudje niso zmeraj tudi pravični. [...] Zelo pogosto je primanjkljaj pravičnosti posledica tega, da se je opustilo mladini vtisniti v spomin, kaj je dobro in kaj je pravično.«⁶⁶

V *Šolskem redu* so predvideni trije predmeti, katerih glavna funkcija je vzgoja, ti predmeti pa so verouk, moralni pouk in zgodovina. Kot večina tedanjih šolnikov po Evropi tudi Felbiger vidi verouk kot najpomembnejši in najkoristnejši šolski predmet: »V šoli je verouk najpomembnejši in tudi najkoristnejši od vsega, česar se je treba naučiti. Človek pa se uči tudi veliko drugih koristnih stvari.«⁶⁷ Eden najkoristnejših (novih) predmetov, ki je tudi eden najpomembnejših vzgojnih predmetov, je zgodovina: »V šolah, še posebej v najnižjih, se zgodovina poučuje zgolj z namenom, da bi mladino seznanili s pravili za modrost in zgledom za dobre navade.«⁶⁸ Po Felbigerjevem prepričanju je zelo primerno in koristno poznati zgodovino, kajti ko se otrok seznanja z zgodovino svoje domovine, spoznava tudi osebe in ustanove, ki so vredne pozornosti. To spoznanje nato posameznika napolni z velikim spoštovanjem in ljubeznijo do lastne domovine, v kateri je najti veliko dobrega, prav tako pa tudi s spoštovanjem do oseb, ki so s

64 Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*, str. 1.

65 Ibid., 7.

66 Felbiger, *Methodenbuch Für Lehrer Der Deutschen Schulen in Den Kaiserlich-Königlichen Erbländern*, str. 207.

67 Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*, str. 8.

68 Felbiger, *Methodenbuch Für Lehrer Der Deutschen Schulen in Den Kaiserlich-Königlichen Erbländern*, str. 219.

svojim delovanjem to omogočile.⁶⁹ Morda bi kot pomanjkljivost celovitosti zagovarjanja zgodovine kot vzgojnega predmeta lahko navedli, da je kot učni predmet predvidena zgolj v normalnih in glavnih šolah, ne pa tudi v trivialkah.

V *Metodni knjigi* je pojasnjeno, da gre pri moralnem pouku (*Sittenlehre*) pravzaprav za krščanski moralni nauk.⁷⁰ Njegova vsebina je podrobneje predstavljena in razdelana v prvem delu *Berila*, gre pa za (s)poznavanje in izvrševanje dolžnosti do Boga, do sebe, do drugih in do oblasti.⁷¹

Eden izmed najpomembnejših vzgojnih ciljev, če že ne najpomembnejši na primarni stopnji šolanja, za dosego katerega je namenjenih celo več šolskih predmetov, je pravičnost (*Rechtschaffenheit*).⁷² Glavne osebnostne lastnosti (Felbiger jim pravi celo kreposti) pravičnega učenca oziroma posameznika so: pobožnost, moralnost in marljivost, pokornost in spoštljivost do svojih učiteljev, do nadrejenih in do veljakov.⁷³ Ob tem pa je po Felbigerju ključno, da je »začetek vse modrosti bogaboječnost, ki jo je zlasti treba naučiti učence v šoli. Je najmočnejša motivacija za lepo vedenje in [...] odvrača od prekrškov«. ⁷⁴ Vsak učenec mora poznati predpise vere, jih spoštovati in po njih živeti.⁷⁵ Ena od pomanjkljivosti pri uveljavljanju ciljev vzgoje na primarni stopnji šolanja je bila, da je bil drugi del *Berila*, v katerem se obravnava pravičnost, namenjen učencem v šolah v mestih in večjih trgih, ne pa učencem trivialnih šol, ki jih je bilo največ.⁷⁶

Kot pravičen je opredeljen tisti človek, ki nenehno sledi temu, kar je spoznal za pravilno.⁷⁷ Pravičen človek pri svojem delovanju ne sprašuje, kaj je v skladu z njegovimi nagnjenji ali željami, ampak kaj je prav. Pravičnost pomeni Felbigerju nagnjenje in prizadevanje za izpolnjevanje dolžnosti do svojega stanu, dolžnosti do Boga in do človeka.⁷⁸ Pravičnost kot vzgojni cilj in ideal sestavlja več delnih osebnostnih lastnosti, za katere si je treba prizadevati v šoli in jih Felbiger tudi podrobneje opredeli: častiljubje, mirnost, učljivost, resnicoljubnost.⁷⁹ Kdor ravna pravično, mora drugim izkazovati prijaznost, miroljubnost, ustrežljivost, iskrenost, poštenost in spoštljivost.⁸⁰ V odnosu do sebe mora biti pravičen posameznik

69 Ibid.

70 Ibid., str. 151–152.

71 Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den k. k. Staaten. Erster Theil. Gegenstände, welche die Religion betreffen*.

72 Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*.

73 Ibid., str. 12–52.

74 Felbiger, *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern*, str. 326.

75 Ibid., str. 332.

76 Prim. Felbiger, *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*., kazalo vsebine.

77 Ibid., str. 23.

78 Ibid.

79 Ibid., str. 23–27.

80 Ibid., str. 28–32.

redoljuben, delaven, skromen, domačen, varčen.⁸¹

V izogib vsakemu dvomu in nejasnosti so navedena tudi nasprotja zaželenih osebnostnih lastnosti oziroma vrednot. Tako se mora dobro vzgojen, pravičen človek izogibati pretiranemu samoljubju, napuhu in ošabnosti, častihlepnosti, zahrbtnosti, pomanjkanju častiljubja, nemarnosti, grobosti, nevljudnosti.⁸² Pri govorjenju se mora izogibati ugovarjanju, preziranju, grajanju, norčevanju, neprijaznim mnenjem, obrekovanju, samohvali, bahanju, laganju, preklinjanju in zaklinjanju, govorjenju o stvareh, ki jih ne razume, prekinjanju drugih pri govorjenju, nerazločnemu govorjenju, kričanju ipd.⁸³

Eden od ključnih pojmov, ki jih lahko v *Splošnem šolskem redu* identificiramo v kontekstu ciljev vzgoje, je tudi pojem sreče. Tudi ta pojem je podrobneje predstavljen v drugem delu *Berila*.⁸⁴ Vsak človek si želi sreče in po njej hrepeni. V čisto vsakem stanu je človek lahko srečen, napačno je zelo razširjeno prepričanje, da imajo zgolj kralji, knezi, plemstvo in veljaki srečno življenje. Kot pravi Felbiger, ni božja dobrota nikogar izključila iz sreče, srečni ljudje so lahko meščan, rokodelec, podeželan, tudi služabnik in dninar. V vsakem stanu je lahko človek tudi nesrečen, pogosto so pomembni in bogati še bolj nesrečni kot navadni in manj premožni ljudje. Nikoli si ne smemo želeči, kar ne pripada našemu stanu, saj tega ne bi mogli doseči, neuresničljivo hrepenenje pa bi zgolj trpinčilo naše srce. Prava sreča je v nas samih, ko je srce dobro in brez želja, ki nasprotujejo redu. Tukaj, na zemlji so zelo srečni tisti ljudje, ki so zadovoljni s svojim stanom.⁸⁵

Razumevanje učitelja in odnos učencev do njega

Razsvetljenstvo je poudarjalo pomen učitelja za vzgojo, zato je tudi v *Splošnem šolskem redu* in v avstrijski prenovi oziroma (re)organizaciji elementarnega šolstva nasploh precej poudarka namenjenega učitelju (npr. uvedeno je izobraževanje učiteljev, tematizirane so pričakovane lastnosti učiteljev ter razmerje med učiteljem in učenci).

O osnovnošolskem učitelju, njegovi službi in poslanstvu govori Felbiger s spoštovanjem. Pravi, da »vsak učitelj mladine opravlja zelo pomembno službo. Pri svojih učencih zastopa starše, je tudi pomočnik rednega dušnega pastirja. Tostranska in večna dobrobit njegovih učencev sta v določeni meri odvisni od njega, kajti zavezan jih je poučevati resnice, katerih poznavanje in udejanjanje služi temu, da postanejo koristni in pravični za človeško družbo, v končni fazi pa tudi srečni v večnosti. Kolikor manj starši sami poučujejo otroke, toliko bolj je to zavezan storiti učitelj. Načela, ki jim jih starši ne dajo, jim mora vcepiti učitelj. Način razmišljanja in ravnanja prihodnjih prebivalcev nekega kraja je odvisen

81 Ibid., str. 32–36.

82 Ibid., str. 36–42.

83 Ibid., str. 42–45.

84 Ibid., str. 1–2.

85 Ibid., str. 2–3.

tudi od učitelja, saj je odvisen od naukov, ki jih vtisne v mladino. Dober učitelj je zato človek, ki ga je treba zelo ceniti, ker lahko doseže veliko dobrega.«⁸⁶ Najpomembnejše osebnostne lastnosti učitelja so pobožnost, (očetovska) ljubezen do učencev, vedrost, potrpežljivost, skromnost in marljivost.⁸⁷

Dolžnost učencev je, da so do učiteljev zelo spoštljivi in ubogljivi, da to izkazujejo tudi z izrazom na obrazu ter da tako z besedami kot z dejanji neprestano kažejo, da poznajo to svojo dolžnost. Felbigerjeva argumentacija je sicer času ustrezna, saj kot razlog za to poslušnost navaja učiteljevo nadrejenost učencem.⁸⁸ V šoli se morajo otroci navaditi na poslušnost, da bodo doma bolj ubogali svoje starše, v prihodnje pa tudi oblasti.⁸⁹ Kdor se v mladosti ne nauči poslušnosti oziroma ubogljivosti, bo tudi v odraslih letih večinoma uporen ter nepokoren oblastem, kar pa ni prav.⁹⁰ Učenci morajo imeti posebno ljubezen do učiteljev in resnično otroško zaupanje v svoje učitelje, prav tako morajo v šolskih zadevah pri njih iskati pomoč in nasvete, o njih morajo misliti in govoriti samo dobro. Učiteljeve opomine in opozorila, tudi kazni, morajo učenci sprejeti brez nasprotovanja, jih prenesti ter uporabiti za poboljšanje. Na ta način se učenci izurijo, da bodo nekoč kot člani države oblastnikom in gospodi zmeraj poslušni in podložni.⁹¹

Sklepne misli

Okrog sredine 18. stoletja se je v nekaterih evropskih državah, v katerih so vladali tako imenovani razsvetljeni absolutisti, intenziviral proces podržavljanja obstoječega šolstva oziroma vzpostavljanje državnih šolskih sistemov. Reforme so večinoma potekale na temelju razsvetljenskih konceptualnih izhodišč, povezanih z vzgojo in izobraževanjem, s praktičnimi cilji, ki so bili izoblikovani pod vplivom idej merkantilizma.

V Avstriji je prišlo najprej do reforme sekundarne stopnje izobraževanja, ko so bili jezuitski kolegiji oziroma gimnazije vsebinsko preoblikovani in z razpustitvijo jezuitskega reda tudi podržavljeni, približno hkrati pa je potekala tudi reforma univerzitetnega študija. Vrhunec reformskih prizadevanj je bil dosežen leta 1774 z izdajo *Splošnega šolskega reda* in vzpostavitev državnega/javnega sistema šolanja.

Besedilo *Splošnega šolskega reda* kot formalnopravnega okvira za organizacijsko, tehnično in vsebinsko prenovo oziroma vzpostavitev primarnega šolstva je napisal Felbiger, ki je pripravil še nekaj besedil, ki jih kot ključna navaja *Šolski*

86 Felbiger, *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern*, str. 244–245.

87 Ibid., str. 247–256.

88 Ibid., str. 330.

89 Ibid.

90 Ibid.

91 Ibid., str. 331.

red in v povezavi z njim predstavljajo vsebinsko in didaktično prenovu primarne stopnje izobraževanja v Avstriji. Sam *Šolski red* ne tematizira eksplicitno ciljev vzgoje v osnovni šoli, so pa obširno predstavljeni v *Metodni knjigi* in *Berilu*, ki spadata med osem prej omenjenih besedil, navedenih v *Šolskem redu*, in so ključna za prenovu in delovanje primarne stopnje šolanja.

Pri ciljih vzgoje v šoli Felbiger povezuje razumevanje in besednjak razsvetljenstva s tradicionalnim, izključno na krščanski veri utemeljenim razumevanjem. Cilje vzgoje poskuša tudi argumentirati s tedaj sodobnim razsvetljskim besednjakom in primeri. Če odštejemo vero in vernost, mu ključen pojem predstavlja (posvetna) država. Za razumevanje za tisti čas »novih« vrednot in posledično ciljev vzgoje predstavi in primerja različne oblike ureditve držav in družbenih razmerij. Kot enega pomembnejših ciljev, h katerim bi morala težiti vzgoja in za katerega je predviden celo poseben predmet: zgodovina, postavi domoljubje ter z njim povezan pojem domovine oziroma očetnjave. Pri tem sicer ostaja pri tradicionalnem prepričanju, da prihaja oblast od Boga in jo je treba brezpogojno ubogati, vendar doda razsvetljski element, da si oblast nenehoma prizadeva za skupno korist in srečo vseh državljani.

Najbolj splošen, morebiti celo najpomembnejši cilj vzgoje, kot ga je mogoče opredeliti v okviru prenovе oziroma vzpostavitve primarnega šolanja v Avstriji, je pravičnost. Vsebuje vrednote oz. delne cilje, kot so pobožnost/vernost, moralnost, delavnost, spoštljivost do nadrejenih, resnicoljubnost, poštenost, prijaznost, skromnost itn. Pomemben cilj vzgoje je tudi sreča oziroma srečnost, približek grške evdajmonije. To Felbiger razume v smislu, da je mogoče v vsakem stanu biti srečen, zato mora tudi vsakdo biti zadovoljen s svojim stanom.

Lahko bi rekli, da je v *Splošnem šolskem redu* in državni (re)organizaciji šolstva v Avstriji z vidika postavljenih ciljev vzgoje viden prehod od čisto tradicionalnega, bolj ali manj religiozno koncipiranega pojmovanja ciljev vzgoje (v šoli) do s strani razsvetljenstva začetega uveljavljanja države, državne koristi in njenih interesov.

Viri in literatura

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern, Wien: 1774.

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt-und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern nem-slo. Prevod Janez Nepomuk Edling, Ljubljana: 1774.

Ballauff, Theodor, Klaus Schaller: *Pädagogik: Eine Geschichte der Bildung und Erziehung. Band 2: Vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, Freiburg & München: Karl Alber Verlag, 1970.

Barth, Paul: *Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung*, Leipzig: O. R. Reisland, 1920.

- Blankertz, Herwig: *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Wetzlar: Büchse der Pandora, 1982.
- Felbiger, Johann Ignaz von: *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den k. k. Staaten. Erster Theil. Gegenstände, welche die Religion betreffen*, Wien: Deutsche Schulanstalt, 1774.
- Felbiger, Johann Ignaz von: *Kern des Methodenbuches, besonders für die Landschulmeister in den kaiserlich-königlichen Staaten*, Wien: Deutsche Schulanstalt, 1777.
- Felbiger, Johann Ignaz von: *Sern ali Vonusetek teh Methodneh buqui possebnu sa dushelske uzhenike u zesarskeh kraileveh dushellah*, prevod Janez Nepomuk Edling, Wien: Kurzböck, 1777.
- Felbiger, Johann Ignaz von: *ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der Schulen in den kaiserlich-königlichen Staaten*, Laybach: Eger, 1778.
- Felbiger, Johann Ignaz von: *Lesebuch für Schüler der deutschen Schulen in den Städten und grösseren Märkten der kaiserl. königl. Staaten. Zweyter Theil, bestehend in der Anleitung zur Rechtschaffenheit*, Wien: Deutsche Schulanstalt, 1780.
- Felbiger, Johann Ignaz von: *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern, Johann Ignaz von Felbigers Methodenbuch. Mit einer geschichtlichen Einleitung* (ur. Johann Panholzer), Freiburg/Breisgau: Herder, 1892, str. 109–362.
- Ficker, Adolf: *Geschichte, Organisation und Statistik des österreichischen Unterrichts wesens*, Wien: Beck, 1873.
- Helfert, Joseph Alexander von: *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Prag: Friedrich Tempsky, 1860.
- Hofdekret No. 1244: *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Sechster Band : Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1770 bis 1774* (ur. Joseph Kropatschek), Wien: Johann Georg Mößle, 1786, str. 293–294.
- Hofdekret No 1247: *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Sechster Band : Sammlung aller k.k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1770 bis 1774* (ur. Joseph Kropatschek), Wien: Johann Georg Mößle, 1786, str. 299–300.
- Kumerdej, Blaž: *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v zessarskih krajlevih deshelah*, Ljubljana: Janez Friderik Eger, 1796.

- Moog, Willy: *Geschichte der Pädagogik*, Rattigen bei Düsseldorf; Hannover: A. Henn Verlag; A. W. Zickfeldt Verlag, 1967.
- Oelkers, Jürgen: Aufklärung, *Historisches Wörterbuch der Pädagogik* (ur. Dietrich Benner, Jürgen Oelkers), Weinheim & Basel: Beltz Verlag, 2010, str. 75–105.
- Panholzer, Johann: Geschichtliche Einleitung über das deutsche Volksschulwesen vor Felbiger und über das Leben und Wirken Felbigers, *Johann Ignaz von Felbigers Methodenbuch. Mit einer geschichtlichen Einleitung* (ur. Johann Panholzer), Freiburg/Breisgau: Herder, 1892, str. 3–90.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. Od naselitve do 1805*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Strakosch-Graßmann, Gustav: *Geschichte des österreichischen Unterrichtswesens*, Wien: A. Pichlers Witwe & Sohn, 1905.
- Vidmar, Tadej: Ideja permanentnega izobraževanja pri J. A. Komenskem v delu Pampaedia (Vsesplošno poučevanje), *Andragoška spoznanja*, 1, št. 1–2, 1996, str. 48–54.
- Vidmar, Tadej: *Nastajanje novoveške stopenjske šolske strukture*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2005.